

3. 5. 2011

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav jazykovědy a baltistiky
Obecná jazykověda**

Seminární práce do předmětu *Jazyky Austrálie a Oceánie* (OJ435):

„Jazyky Taiwanu a jazyk tsou“

Vojtěch Lokša

Obsah

1. ÚVOD	3
2. OSIDLOVÁNÍ TAIWANU	3
3. DNEŠNÍ JAZYKOVÁ SITUACE	4
4. JAZYK TSOU.....	7
4.1. FONOLOGIE.....	7
4.2. MORFONOLOGIE	8
4.3. SYNTAX.....	9
4.4. ZÁJMENA.....	12
4.5. TYPY VĚT	15
4.6. DIATEZE	16
4.7. NEGACE	17
4.8. PÁDOVÉ PARTIKULE.....	18
4.9. ČÍSLOVKY.....	19
5. ZÁVĚR	20
6. POUŽITÉ ZDROJE	21

1. Úvod

Ústředním tématem této seminární práce je rozbor austronéského jazyka *tsou*. Aby však byl zřejmý širší kontext, shledávám vhodným nejprve nastínit historické i geografické souvislosti ovlivňující vývoj jazykové situace na Taiwanu až do dnešní podoby. První část je tedy věnována stručnému přehledu dějin souvisejících s osidlováním ostrova a vývojem jazykové situace až do dnešního stavu, který se pokusím popsat následně. V nejdelší poslední části se již budu zabývat konkrétním popisem specifik jazyka *tsou*. Informace o *tsou* jsem čerpal z publikace *The Austronesian Languages Of Asia And Madagascar*, doplňující informace o historickém vývoji a současné jazykové situaci jsem převzal především z knihy *Dějiny Taiwanu* a webové jazykové encyklopedie *Ethnologue*. Pro přepis čínských slov budu používat transkripci *Hanyu pinyin*.

2. Osidlování Taiwanu

Spekuluje se o tom, že nejstarší obyvatelé ostrova byli tzv. Negrité¹. Tento pojem v dnešní době zahrnuje několik národů žijících v oblasti jihovýchodní Asie. Jejich přesný původ i období, kdy se na ostrov dostali, však nadále zůstává záhadou.

O mnoho více se však ví o austronéských etnicích, která na ostrov migrovala posléze. I zde však panují nejasnosti ohledně času a původu. Údaje o tom, kdy se na Taiwan Austronézané dostali, se liší v řádech tisíců let. Jisté nejasnosti existují i pokud jde o místo jejich původu. Teorií existuje několik, přičemž některé byly prosazovány různými stranami z ekonomických i politických důvodů (např. při Japonské okupaci byla prosazována teorie o původu z Malajského poloostrova, což mělo za úkol zpřetrhat domnělé vazby Taiwanu s Čínou²), avšak zdaleka nejvíc zastánců má dnes teorie o příchodu Austronézanů z čínské pevniny, což je podloženo nálezy na území dnešní Číny i podobností jazyků s jazyky tajsko-kadajské jazykové rodiny, za jejíž pravlast se taktéž pokládá dnešní jižní Čína³. Dalším podkladem pro opodstatněnost této teorie je i fakt, že domorodé jazyky Taiwanu jsou nejarchaičtějšími známými jazyky austronéské rodiny.

¹ <http://www.reuters.com/article/2008/11/17/us-taiwan-negritos-idUSTRE4AG16W20081117>

² Bakešová 2004, 15

³ Diller 2008, 9

První Evropané, již spatřili břehy Taiwanu, byli Portugalci, kteří ze své základny v Macau připluli v roce 1544. Větší základnu zde nevybudovali, naopak na ostrově ztroskotali, až po letech se jim podařilo odplout na voru zpět do Macaa. Co se však po nich dochovalo, je název *Formosa*, který se pro ostrov na dlouhou dobu zaužíval. Pochází z označení „*Ilha Formosa*“ („nádherný ostrov“), jak jej označili právě Portugalci. Pro označení austronéských jazyků na Taiwanu se dodnes v anglické literatuře používá označení *Formosan Languages*.

V roce 1626 se na ostrov dostali Holanďané, o tři roky později Španělé. Holanďané si svou základnu Fort Zeelandia vybudovali na západním pobřeží jižní části ostrova, na území dnešního města Tainan. Španělé se naopak usadili na severním pobřeží. Jejich základna Fort San Salvador se nacházela v blízkosti dnešního města Jilong. V roce 1642 však byli z ostrova Holanďany vyhnáni.

V době příchodu Evropanů už byli na ostrově v nevelém počtu i Číňané, jednalo se však především o obchodníky nebo uprchlíky před zákonem. Větší čínská imigrace začala právě až ve 40. letech 17. století. Holanďané si totiž podmanili část domorodých kmenů pro práci, ty jim však po čase přestaly stačit a začali dovážet čínské pracovníky z řad etnik Hoklo (z provincie Fujian) a Hakka (z provincie Guangdong). Tyto dvě skupiny používaly vzájemně nesrozumitelné jazyky a také byly nejprve ve stavu vzájemné nevraživosti, avšak později se jakožto Číňané sjednotili vůči vnějšímu nepříteli a v roce 1662 byli Holanďané z Taiwanu vyhnáni. V této době už na ostrově byly desetitisíce Číňanů.

3. Dnešní jazyková situace

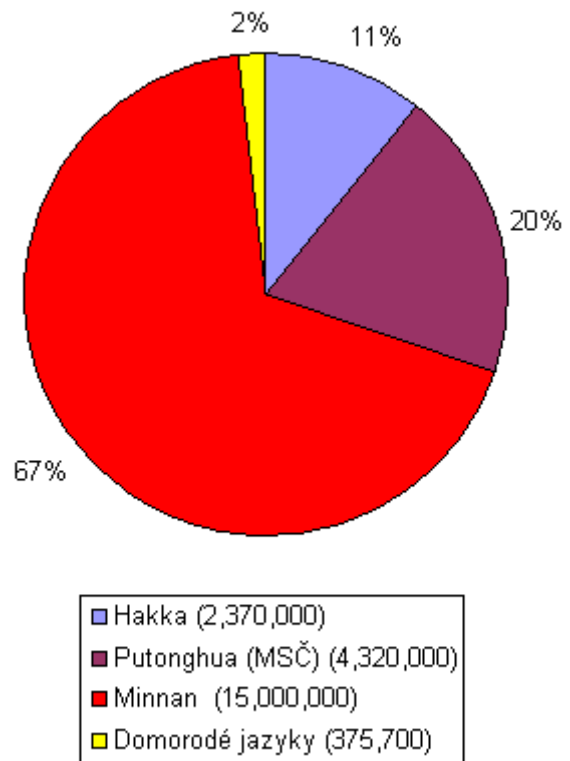
To, jak dnešní jazyková situace vypadá, popisuje obr. 1. *Minnan* (běžně nazýván jako „*taiwanština*“) a *hakka* (někdy též „*hokkien*“) jsou jazyky⁴ dvou hlavních skupin migrujících na Taiwan z Číny. Oba tyto jazyky patří do sinotibetské jazykové rodiny, stejně tak jako *moderní standardní čínština* (普通話, *pǔtōnghuà*, často nesprávně označovaná jako „*mandarínská čínština*“ nebo „*mandarínština*“). *MSČ* je dnes hlavním komunikačním jazykem v Číně a je založena na pekingském dialektu. Na Taiwan se dostala uměle po příchodu politické strany *Guomindang*, tj. ve 40. letech 20. století. Jelikož jazyková situace byla v té

⁴ Hakka, minnan, *MSČ* a další se nejčastěji označují za „dialekty čínštiny“, avšak vzhledem k tomu, že jsou velice odlišné a vzájemně naprosto nesrozumitelné, považuji koncept „jedné čínštiny“ a jejích „dialektů“ za nevhodný, politicky motivovaný a volím raději označení „jazyk“.

době už tak složitá (především tomuto období předcházela japonská okupace, kdy byla silně prosazována právě japonština), nebylo snadné prosadit používání *MSČ*. Údaje na obr. 1 pochází pro jednotnost z encyklopedie *Ethnologue*, ačkoli jsou zjevně neaktuální (údaje o jazycích *hakka* a *MSČ* pochází z roku 1993, údaj o jazyce *minnan* z roku 1997). Od té doby situace stále více a více spěje právě k používání *MSČ* jakožto hlavního jazyka. Od rodilých mluvčích jsem se při návštěvě Taiwanu dozvěděl, že používání *minnan* stagnuje, většina mladých lidí tento jazyk neovládá. Ti, kteří ho ovládají, ho často používají jen pro komunikaci v rodinném kruhu. Ve všech ostatních případech se volí *MSČ*⁵, již se domluví téměř každý.

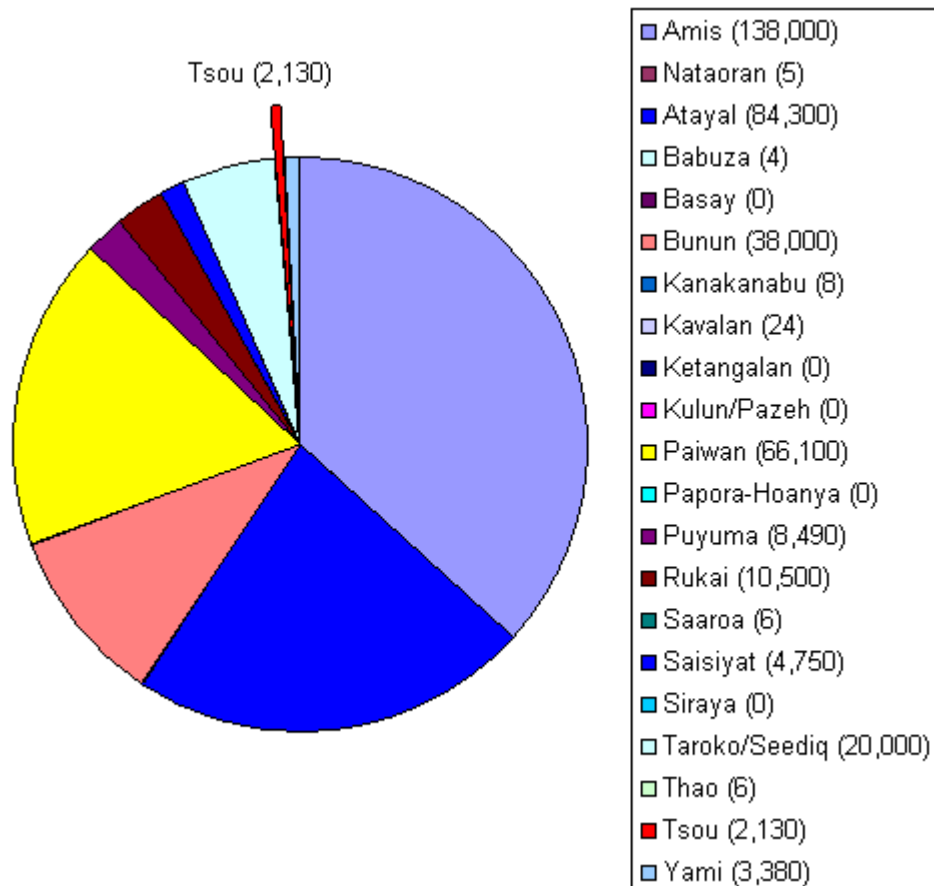
Z obr. 1 lze také postřehnout, že na domorodé austronéské jazyky připadají pouhá dvě procenta. Velká část původních obyvatel (především těch, kteří žili v nížinách v západní části ostrova) již byla asimilována čínským etnikem. Další část sice asimilována nebyla, avšak svými jazyky už nevládnou. Některé z domorodých jazyků už úplně vyhynuly, některé jsou těsně před vyhynutím, protože pro domorodé obyvatele už ztratilo smysl své děti těmto jazykům učit. Ačkoli byla snaha o zavedení školní výuky v těchto jazycích, nebyla ve výsledku úspěšná. Pro děti je učení se těmto složitým jazykům spíše přítěž. Poslední skupinu tvoří horské kmeny, které žijí v hůře dostupném terénu, a tím pádem jsou částečně izolovány od civilizace a své jazyky i kulturu si řádně uchovávají. Souvislost mezi horským terénem a živými jazyky je velice zjevná při pohledu na graf a mapy na obr. 2–4. Posledním jazykem, který vymřel, je jazyk *kulun* neboli *pazeh*, jehož poslední mluvčí *Pan Jinyu* zemřela v 96 letech 24. října 2010.

Taiwanské domorodé jazyky nemají vlastní písmo, tudíž ani literární tradici. Před lety byla tendence je zapisovat čínským písmem, které je pro ně však zásadně nevhodné. Proto se v posledních letech jazyky zapisují v latině.

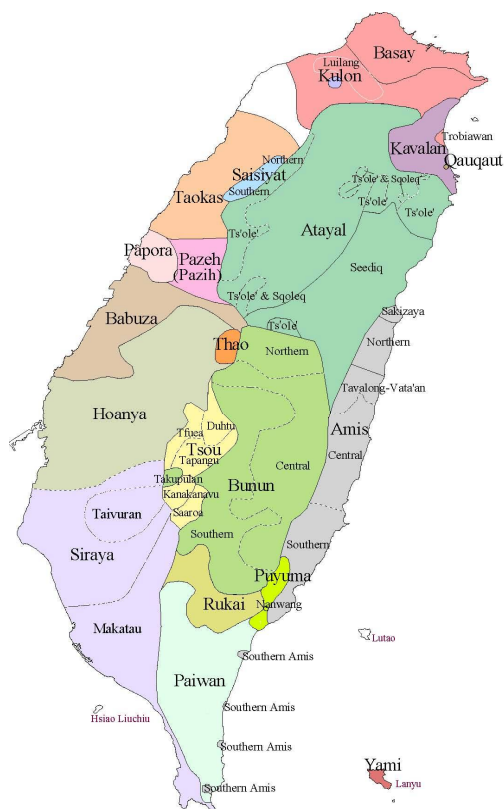

Obr. 1: Dnešní jazyková situace na Taiwanu

⁵ Jsem si vědom, že používáním pojmu *MSČ* se dopouštím drobné nepřesnosti. *MSČ* je sice prohlášena oficiálním jazykem, ale podobně jako např. u arabštiny, *MSČ* je uměle vytvořený koncept a striktně vzato se nikde prakticky nepoužívá. Dokonce i dialekt Pekingů, na němž je *MSČ* založena, se mírně liší. Stejně tak i taiwanská čínština se od *MSČ* odchyľuje, avšak tyto rozdíly jsou minimální a v tuto chvíli irrelevantní.

Obr. 2: Austronéské jazyky na Taiwanu

Obr. 3: Jazyková mapa austronéských jazyků na Taiwanu

Obr. 4: Fyzická mapa Taiwanu

4. Jazyk tsou

Jazyk *tsou* (čínsky 邹语, *zōu*) v dnešní době přežívá na několika místech v horské oblasti Alishan. Počet mluvčích jazyka se udává od 2,000 do 6,000. Příbuznými jazyky jsou *saaroa* (na pokraji vymření) a *kanakanabu* (vymřelý). *Tsou* má čtyři dialekty: *tapang#* se používá ve čtyřech vesnicích, *tfuya* ve třech, *luhtu* v jedné a poslední dialekt *iimucu* je považován za vymřelý. Mezi dialekty jsou jen velmi malé rozdíly. *Tsou* patří mezi lépe zdokumentované taiwanské domorodé jazyky, avšak přesto není popsán úplně.

4.1. Fonologie

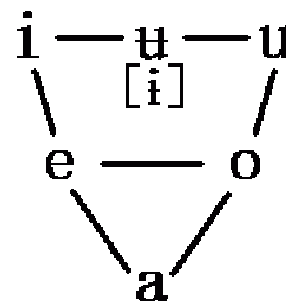
	labiály	alveoláry	palatály	veláry	laryngály
okluzivy	p	t		k	' [ʔ]
implozivy	b [ɓ]	l [d, ^s l]			
afrikáty		c [tʃ, tʃʰ]			
frikativy	f / v	s [s, ʃ] / z			h
nazály	m	n		ng [ŋ]	
aproximanty			y [j]		

Tabulka 1: Konsonantický systém jazyka tsou

Fonologický systém jazyka je popsán v tabulce 1 a na obrázku 5. Uvedena je vždy používaná grafematická podoba fonému, v hranatých závorkách je uvedena fonetická reprezentace v IPA, liší-li se od používaného grafému.

V konsonantickém systému stojí za zmínku výskyt dvou imploziv, zvláštností je také fonologický charakter rázu, který se také v písemném projevu zapisuje. Fonémy /l/, /c/ a /s/ mají po dvou pozičních alofonech: /l/ se před vokálem [a] realizuje jako faryngalizovaný konsonant [^sl], v ostatních případech jako implozivní [d]. Afrikát /c/ a sibilant /s/ se před vokálem [i] palatalizují.

Tsou má 12 vokálů, vokální trojúhelník na obr. 5 zobrazuje šest krátkých vokálů, každý se může vyskytovat ve dloužené podobě, avšak výskyt dlouhých vokálů je relativně vzácný. Oproti češtině tedy přebývá jen vysoký střední vokál [i].

Obr. 5: Vokální systém jazyka tsou

Přízvuk v jazyce *tsou* je pravidelný – vždy na předposlední slabice. Posunuje se i se sufixy. Vlivem silné redukce vokálů během vývoje jazyka se v něm často vyskytují konsonantické trsy, např. slova *msipgni* („klín“), *tposf* („psát“) nebo *smoetaptptf* („mávat křídly“). Nepřípustné jsou však homoorganické trsy⁶ s výjimkou těch, kde se sousední fony liší nazalizací, např. „*mb*“, a také kombinace fonů [h] a [ʔ]. Trsy více než dvou konsonantů se mohou vyskytovat pouze na konci slov.

Mezi nejběžnější slabičné vzory patří VCV, CV, CVV, CCVV, VCVV. Vzory CV a C se uplatňují jen u gramatických výrazů, které jsou obvykle právě jednoslabičné. Poslední vokál se označuje jako tzv. *echo vowel*, protože se přizpůsobuje předcházejícímu vokálu ve slově (viz tabulku 2). Jedná se o formu vokalické harmonie. Příklady:

- **emi** („víno“)
- **hisi** („zub“)
- **puzu** („oheň“)
- **pasu** („bambus“)
- **ngucu** („nos“)

e	i
i	
u	u
a	
o	ʉ
ʉ	

Tabulka 2: Proměna vokálů v rámci vokalické harmonie

Komplexněji se tento proces uplatňuje až ve slovtvorbě (viz níže tvoření číslovek).

4.2. Morfonologie

Ve *tsou* se vyskytuje několik alternací:

- Je-li třetí vokál od konce slova nepřízvučný, redukuje se: **emucu** > **muca** („ruka“).
- Asimilace místa tvoření: **onko** > **ongko** („jméno“)
- Disimilace u podobných fonémů: náchází-li se /s/ před sufixem začínajícím na /s/, /c/ nebo /t/, realizuje se jako [h]: /**tas-**/ („vytáhnout“) > **t-m-ah-sa-sre'u** („tajně někoho zavolat“). Pokud bezprostředně po /s/ následuje /h/, realizuje se jako [k]: **s-m-uhnu** („vyslat“), ale **skuna** („být vyslán“).
- Při tvorbě patientních vět (verbální sufixy *-a*, *-i*, *-eni*) dochází ke střetu dvou vokálů na hranici morfému. V takovém případě dochází ke změně prvního vokálu v konsonant. Je-li to [i], [u] nebo [o], mění se na konsonant [v]. Pokud je prvním konsonantem [e]

⁶ Takové, ve kterých jsou sousední fony tvořeny stejným artikulátorem, např. „*tl*“, „*pb*“; patří sem i gemináty, např. „*tt*“.

nebo [i], mění se na [z]: *to'tohungɥ* („přemýšlet“) > *to'tohungv-a*; *yoyoso* („hrát“) > *yoyosv-a*; *opcoi* („zabít“) > *opcoz-a*.

- Při tvorbě patientních tvarů také dochází k odstranění nepřízvučných vokálů: *t-m-opsɥ* („psát“) > *tpos-i*.

Jedno ze specifíků austronéských jazyků je využívání reduplikace. Ve *tsou* se jí vyskytují čtyři druhy. První z nich spočívá ve zdvojení první slabiky, např. *zomɥ* („pták“) > *zozomɥ* („ptáci“). Začíná-li slabika trsem, reduplikuje se celý, např. *cmoi* („medvěd“) > *cmocmoi* („medvědi“). Pokud slabika začíná vokálem, reduplikuje se včetně rázu, např. *oko* („dítě“) > *'o'oko* („děti“). Tento typ reduplikace značí vždy intenzifikaci – u substantiv pluralitu, u dynamických sloves opakovaný děj, u stavových sloves intenzitu.

Druhý typ reduplikace již není produktivní a v mnoha případech existuje jen ustrnulý reduplikovaný tvar. Význam taktéž není pravidelný. Tvoří se zkopírováním prvního konsonantu kořene, který se spolu s vokálem /a/ zařadí na začátek slova, např. *me-fcueu* („kastrovat“) > *fafcuea* („vykastrovaný“). *Mamespingi* („žena“) je reduplikovaný tvar, ale základní tvar **mespingi* neexistuje.

Ostatní druhy reduplikace jsou velice vzácné. Jedná se o reduplikaci dvou slabik, např. *nat'ohaesa* („bratři“) > *nanat'ot'ohaesa* („dva bratři“). Čtvrtý druh je reduplikace výrazu CVC, např. *mahafo* („vzít“) > *mahmahafo* („mnohokrát vzít“).

4.3. Syntax

Všechny austronéské jazyky na Taiwanu se původně vyznačovaly slovesem umístěným na začátku věty, tři z nich (*saisiyat*, *thao*, *pazeh*) však byly čínštinou ovlivněny natolik, že začaly připouštět i čínský slovosled SVO. Ostatní jazyky mají slovosled buďto VOS nebo VSO, *tsou* připouští obě tyto varianty.

V *tsou* hraje velkou roli pomocné sloveso, stojící běžně na začátku věty. Toto pravidlo může být porušeno, pokud je jiný člen ve větě topikalizován, je vyjádřena zdůrazňující částice, je negována nebo začíná spojkou (např. u vztažných vět). Po pomocném slovese následuje plnovýznamové sloveso, které mohou ještě předcházet partikule modality či aspektu. Nakonec následuje subjekt, případně objekt.

V *tsou* nejsou vyloženě rozlišeny slovní druhy. Např. slovo *oko* může znamenat „dítě“ nebo „malý“. *Bnɥvɥ* může znamenat „květina“, ale také „květ“. Slovní druhy jsou však

odlišeny pozicí ve větě a partikulemi či afixy. Nominálním frázím musí vždy předcházet pádová partikule. Plnovýznamové sloveso naopak vždy musí vyjadřovat *diatezi*. Několik příkladů:

- moso_{AG-RE} etamaku_{AG} 'o_{NOM} ohaesa – „Můj bratr kouřil.“
 - *Moso* je pomocné sloveso, *etamaku* je plnovýznamové sloveso „kouřit“ v agentivní diatezi. Substantivu *ohaesa* („bratr“) předchází nominativní partikule 'o.
- o'a_{NEG} moso_{AG-RE} s'a_{EVD} la_{EXP} etamaku 'o_{NOM} ohaesa – „Můj bratr nikdy nekouřil.“
 - Pomocné sloveso je zde až na druhém místě, protože mu předchází morfém negace *o'a*. Mezi pomocným a plnovýznamovým slovesem je modální partikule *s'a* vyjadřující, že pro dané tvrzení existuje podklad či důkaz. Partikule *la* vyjadřuje zkušenost (resp. ve spojení s negací její absenci) s danou akcí.
- mo_{AG} mongsi_{AG} 'e_{NOM} oko – „Dítě pláče.“
 - Po pomocném slovesu 'mo následuje plnovýznamové agentivní sloveso *mongsi* („plakat“). *Oko* je „dítě“.
- 'e_{NOM} mongsi_{AG} ci_{REL} oko – „plačící dítě“
 - Nejde o větu (proto není přítomno pomocné sloveso), ale o ukázkou proměnlivosti slovních druhů. Nominativní partikule 'e zde uvozuje celou následující nominální frázi, která kromě substantiva *oko* sestává ze slovesa *mongsi*, které se v této pozici (bez jakékoli vlastní morfologické změny) stává participiem. *Ci* je relativizér naznačující atributivní modifikaci.

Diateze pomocného slovesa rozhoduje i diatezi slovesa plnovýznamového. *Tsou* má jednu agentivní diatezi a tři patientní (viz podkapitolu 4.6). Pomocné sloveso může nabývat tvaru agentivního, patientního či neurčeného. Plnovýznamová slovesa určují tvar agentivní, pasivní, lokativní a benefaktivní/instrumentální. Agentivní pomocné sloveso si vynucuje agentivní diatezi i u plnovýznamového slovesa, zatímco zbylé tři diateze slovesa plnovýznamového se pojí s patientním pomocným slovesem. Je-li pomocné sloveso v neurčeném tvaru, plnovýznamové sloveso může být ve kterémkoli tvaru.

Pomocné sloveso dále vyjadřuje *slovesný způsob (modus)*. Hlavními způsoby jsou *realis* a *irrealis*, přičemž *irrealis* se dále dělí na způsob *habituální*, *prediktivní*, *hypotetický*

a *kontrafaktuální*. Tyto kategorie do určité míry nahrazují slovesný čas, který *tsou* nezná. Realis se obecně používá pro reálné situace, které se staly nebo právě teď dějí. Irrealis se používá naopak pro vyjádření budoucnosti, záleží však přesně, který tvar použijeme. Habituační způsob (byť spadá pod irrealis) vyjadřuje návyk/pravidelnou činnost, prediktivní způsob vyjadřuje tvrzení o budoucnosti. Hypotetický způsob vyjadřuje dohad o budoucnosti, kdežto kontrafaktuální způsob použijeme pro vyjádření nereálné situace. Přehled tvarů znázorňuje tabulka 3:

		M O D U S									
		realis				irrealis					
		vázané		volné		vázané		volné			
D I A T E Z E	AG	mi-, mo-	moh-	mio	moso						
	AG + PA								la	HAB	M O D U S
								te, ta, tena		PRE	
								n-te		HYP	
						nto(h)- , ntoso-		ntoso	KTF		
PA	i-	o-, oh-									
		+	-	+	-	-	+	-			
		P R O X I M I T A									

Tabulka 3: Přehled tvarů pomocného slovesa

Kromě kategorií popsaných výše je v tabulce znázorněno několik dalších příznaků, např. vázanost. Pokud má pomocné sloveso vyjadřovat osobu agentu, nepoužije se osobní zájmeno, ale pouze pronominální sufix (viz podkapitolu 4.4.). Ten je třeba napojit na vázaný tvar pomocného slovesa. V ostatních případech se použije tvar volný.

Dalším specifikem je modální opozice blízkého a vzdáleného děje, kde tvary pro vyjádření blízkého děje jsou v tabulce vyjádřeny kladným příznakem proximity. Vyjadřuje jakýsi subjektivní postoj mluvčího, jak událost vnímá. Může se jednat o vzdálenost jak prostorovou, tak i časovou, čili vzdálenou událostí můžeme například popsat, co se stalo dávno, zatímco blízkou událost použijeme pro popis toho, co se stalo v právě uplynulou chvíli.

V tabulce nadále zůstávají skupiny tvarů, které nejsou rozlišeny. Např. *mi-* a *mo-* jsou rozlišeny tím, zda je popisován přímý nebo nepřímý vjem. Pro větu „On pije víno“ by se

použilo sloveso *mi-*, pokud mluvčí činitele vidí (přímý vjem). Pro vyjádření tvrzení „Dítě pláče“ by naopak bylo vhodné sloveso *mo-*, za předpokladu, že dítě nevidí, jen slyší (nepřímý vjem).

Tvary *mo*, *moso* a *ntoso* se mohou vyskytovat s aspektovým morfémem *-n'a* („ještě“), ale nemohou se pojit s morfémem *-cu* („už“). Tvary *mi-*, *mo(h)-* a *nto(h)* přesně naopak. Rozdíly mezi některými tvary (např. *te*, *tena*, *ta*) nejsou uspokojivě zdokumentovány.

4.4. Zájmena

Jak bylo zmíněno výše, je-li třeba vyjádřit agens, vyjadřuje se pronominálním sufikem připojeným k pomocnému slovesu, s nímž tvoří jeden fonologický takt. Volné zájmeno je pádově neutrální, dá se nepovinně doplnit nominativní partikulí *na*. Nemůže se však pojit s partikulí objektivu. Může být použito jako téma, subjekt nebo objekt.

číslo	osoba	volné zájmeno	pronominální sufix		
			nominativ	genitiv	
sg.	1.	a'o	-'o/'-u		
	2.	suu	-su/-ko		
	3.	+vis	taini	-ta	-taini
		-vis	ic'o	–	-si
pl.	1.	inkl.	a'ati	-to	
		exkl.	a'ami	-mza	
	2.	muu	-mu		
	3.	+vis	hin'i	-hin'i	
		-vis	hee	–	-he

Tabulka 4: Přehled osobních zájmen a pronominálních sufixů

Tsou rozlišuje dvě čísla, ale celkově devět osob. Jako je to u austronéských jazyků běžné, je rozlišen *inkluzivní* a *exkluzivní plurál* 1. osoby. Inkluzivní plurál použijeme v případě, kdy zahrnujeme komunikačního partnera, a naopak. Zvláštností je však rozlišení dvou třetích osob, kdy se použije jiný výraz v situacích, kdy je osoba viditelná a kdy ne. Rod se nerozlišuje.

Dále je třeba poznamenat, že ačkoli pronominální sufixy rozlišují *nominativ* a *genitiv*, nejde o stejný genitiv jako známe z jiných jazyků. Lze jej sice použít pro vyjádření vlastnictví, ve většině případů se však použije pro vytvoření patientní konstrukce (pronominální sufix však nadále vyjadřuje agens).

Co se týče pádů, tsouská substantiva rozlišují pouze *nominativ* a *objektiv* (*oblique case*). Objektiv se používá pro označení objektu, ať se jedná o objekt přímý (akuzativní) nebo nepřímý (dativní). Podobně jako např. v angličtině (*I gave him_{OBJ} the wine_{OBJ}*) tento rozdíl není vyjádřen. Výše byly zmíněny pojmy lokativ, instrumentál a benefaktiv, nicméně v systému jazyka *tsou* se o nich nedá hovořit jako o pádech, jsou popsány níže (viz podkapitolu 4.6.).

V tabulce 4 se také vyskytují některé varianty, které nejsou rozlišeny. Například sufify *-o/-'u* jsou poziční alomorfy: *-o* se vyskytuje po [i] (*mi-'o*, ale **mi-'u*) a *-u* po ostatních vokálech (*mo-'u*, ale **mo-'o*). Sufify *-su/-ko* mají použití identické, avšak prvnímu jmenovanému sufiku je dáována přednost v dialektu *tapangɬ*, zatímco druhý se častěji používá v *tfuya*.

Posesivní zájmena se tvoří spojením částice *nuu* s genitivním pronominálním sufikem, např. *nuu'u* („moje“) či *nuusu* („tvoje“). Chovají se jako substantiva, tj. musí být pádově určena.

Deiktická zájmena stojí za substantivem a musí být ve kongruenci s pádovou partikulí v míře proximity předmětu (viz podkapitolu 4.7.). Zájmeno *eni* ukazuje na blízké předměty, *sico* na viditelné ne moc vzdálené, *ta'e* na viditelné vzdálené, *ic'o* na neviditelné pro mluvčího i posluchače.

Na závěr několik příkladových vět pro demonstraci popsaných jevů v této a předchozí podkapitole:

- *mo-'u*_{AG-RE-1SG-NOM} *bonɬ*_{AG} *to*_{OBJ} *tacɬmɬ* *nehɬcma* – „Včera jsem snědl banán.“
 - Pomocné sloveso *mo-'u* má následující rysy: agentivní diateze, modus realis, rys proximity, pronominální sufik vyjadřující 1. osobu singuláru, tj. mluvčí. Sloveso *bonɬ* („jíst“) nese agentivní rys udělený pomocným slovesem. Substantivum *tacɬmɬ* („banán“) je určeno objektovou partikulí *to*. *Nehɬcma* je adverbium s významem „včera“.
- *la-ta*_{AG-HAB-3SG-NOM} *huhucmasi* *etamaku*_{AG} – „Každý den kouří.“
 - Pomocné sloveso je *la-ta*. Je agentivní, v habituálním modu nemá vázaný tvar, takže je pronominální sufik 3. osoby vázán na samostatný tvar. *Huhucmasi* je adverbium vyjadřující „každý den“ jakožto podnět pro použití habituálního modu. Sloveso *etamaku* je v kongruenci s agentivním pomocným slovesem a znamená „kouřit“.

- $te\text{-}ta_{AG-IRR-PRED-3SG-NOM}$ $mosi_{AG}$ ta_{OBJ} $pangka$ ta_{OBJ} emi – „Položí víno na stůl.“
 - Sloveso *te-ta* je ve způsobu irrealis-prediktiv, což naznačuje, že se autor odkazuje na svůj odhad budoucnosti. Sloveso *mosi* („položít“) je v kongruenci s pomocným slovesem, substantiva *pangka* („stůl“) a *emi* („víno“) jsou uvozena stejnou pádovou partikulí pro objektiv.
- $nte\text{-}ta_{AG-IRR-HYP-3SG-NOM}$ $mosi_{AG}$ ta_{OBJ} $pangka$ ta_{OBJ} emi – „Možná položí víno na stůl.“
 - Věta je téměř identická s předchozí, pouze je použito pomocného slovesa v jiném modu (hypotetickém), aby byl naznačen rozdíl v pravděpodobnosti, s jakou daná událost nastane.
- $honci\text{-}'u_{1SG-NOM}$ ea $peisu$, $nte\text{-}'o_{AG-IRR-HYP-1SG-NOM}$ $mihia_{AG}$ $emoo$ – „Když budu mít peníze, koupím si dům.“
 - Podmínka je vyjádřena spojkou *honci*, na níž se váže pronominální sufix. *Ea* je sloveso s významem „mít“, *peisu* označuje „peníze“. Sloveso v hlavní větě je *nte-'o* a je v hypotetickém modu. Následuje plnovýznamové sloveso *mihia* („koupit si“) a objekt *emoo* („dům“).
- $honci\text{-}'u_{1SG-NOM}$ ea $peisu$, $nto\text{-}'o_{AG-IRR-KTF-1SG-NOM}$ $mihia_{AG}$ $emoo$ – „Kdybych měl peníze, koupil bych si dům.“
 - Věta je opět jen modifikací předchozí věty do kontrafaktuálního modu, jenž značí nereálnost situace.
- $i\text{-}si_{PA-RE-3SG-GEN}$ $fa\text{-}eni_{INSTR}$ to_{OBJ} amo to_{OBJ} ino $'o_{NOM}$ emi – „Otcem bylo matce dáno víno.“
 - Pomocné sloveso *i-si* je v patientní diatezi, reálném modu, spojené s pronominálním sufixem v podobě genitivu 3. osoby singuláru. Jedná se o patientní instrumentální konstrukci, proto je použit genitiv (a agens nadále zůstává určen pronominálním sufixem, tj. „on“). Plnovýznamové sloveso *fa* („dát“) je v instrumentálním modu (viz podkapitolu 4.6.), *emi* („víno“) je podmětem (a patientem) věty, kdežto *amo* („otec“) jakožto agens je vyjádřen objektivním pádem, stejně jako příjemce akce, *ino* („matka“).
- $nenu$ na_{NOM} $nuusu_{POS-2SG}$, $nenu$ na_{NOM} $nuu\text{'}u_{POS-1SG}$ – „Který je tvůj a který je můj?“
 - Ukázka použití posesivních zájmen, jimž musí předcházet pádová partikule. *Nenu* je tázací zájmeno „který“ (viz podkapitolu 4.5.).

4.5. Typy vět

Tsou rozlišuje tři větné typy: indikativní (oznamovací), imperativní (rozkazovací) a interogativní (tázací).

Indikativních vět bylo již dost popsáno v předchozích částech práce. V imperativních konstrukcích se používají pomocná slovesa *te*, *tena*, *ta*, *n-te*, *nto(h)*- a *ntoso*, syntax věty se nemění, pouze intonace. Záporný rozkaz se tvoří pomocí zápornky 'o- nebo -av'a (viz podkapitolu 4.7.).

- te_{AG-IRR} $mimo_{AG}$ to_{OBJ} emi! – „Pij víno!“
 - Osoba vyjádřena není. *Mimo* („pít“) je v běžné kongruenci s pomocným slovesem.

Co se týče interogativních vět, existují tři druhy. Otázky zjišťovací se tvoří pouhou změnou intonace:

- $te-ta_{AG-IRR-3SG-NOM}$ etamaku_{AG}? – „Bude kouřit?“

Druhým typem jsou otázky alternativní, které dávají komunikačnímu partnerovi na výběr ze dvou možností. Tvoří se spojkou *honte* („nebo“) následovanou formálním záporom a objektovou partikulí. I když druhou část věty tvoří sloveso, chová se jako nominální fráze:

- $te-ko_{AG-IRR-2SG-NOM}$ $bon_{\#AG}$ *honte* no_{OBJ} $o'te_{NEG-AG-IRR}$ $oeng_{\#AG}$? – „Budeš jíst, nebo spát?“
 - První část věty se ptá, jestli „budeš jíst“ (*bon_#*), následuje vylučovací spojka *honte*, druhá část věty je brána jako objekt, který musí být negován a označen objektovou partikulí.

Posledním a nejkompexnějším typem otázky je otázka doplňovací, která se tvoří tázacím zájmenem. Tázacích zájmen však existují tři druhy, každé se staví ve větě jinak. První skupinu tvoří nominální tázací zájmena, která se chovají jako substantiva. Mohou stát na začátku (jako substantivum v nominální větě) nebo na konci věty, kde jsou označeny pádovou partikulí. Patří sem zájmena *sia* („kdo“, „koho“), *cuma* („co“), *nenu* („který“):

- zou sia na_{NOM} suu_{2SG} ? – „Kdo jsi?“
 - *Zou* je sponové sloveso „být“, které se používá bez pomocného slovesa. Osobní zájmeno *suu* je uvozeno nominativní partikulí *na*.

Dále se mohou v otázkách vyskytnout verbální zájmena, která se ptají na okolnosti, za nichž děj probíhal, případně jej kvantifikují. Patří sem *maineru* („jak“), *pio* („kolik“) a *mainci* („jak“, „proč“) a stojí těsně před slovesem:

- *te-mza*_{PA-IRR-1PL-GEN} *mainci* *cohivi*_{LOC} 'e_{NOM} *con*_{ti} *eni*_{PRX}? – „Jak bychom mohli znát tuto cestu?“
 - Věta je v lokativní diatezi (agens jsme „my“), zájmeno „jak“ stojí těsně před slovesem *cohivi* („znát“). Cesta, tedy *con*_{ti}, je uvozena nominativní partikulí, *eni* je deiktické zájmeno („tato“).

Poslední skupinu tázacích zájmen tvoří zájmena adverbialní. Patří sem *nenu* („kde“), *nehomna* („kdy_{RE}“) a *hohomna* („kdy_{IRR}“). Odlišení „kdy“ v reálném a nereálném modu je zvláštností, první použijeme, když se ptáme na minulost, druhé zájmeno volíme v případě dotazu na budoucnost. Kladou se na konec věty:

- *moh-ta*_{AG-RE-2SG-NOM} *la*_{EXP} *uh*_{AG} *ne*_{OBJ} *taipahu* *nehomna*_{RE}? – „Kdy jsi jel do Taipei?“
- *te-ta*_{AG-IRR-2SG-NOM} *uh*_{AG} *ne*_{OBJ} *taipahu* *hohomna*_{IRR}? – „Kdy pojeděš do Taipei?“
 - Obě věty se liší pouze modem, který se projevuje jak na tázacím zájmeně, tak i na pomocném slovese. V první větě je navíc použita modální partikule *la* zdůrazňující minulou zkušenost.

4.6. Diateze

Jak bylo dříve již několikrát zmíněno, v jazyce *tsou* se vyskytují čtyři diateze: *agentivní*, *patientní pasivní*, *patientní lokativní* a *patientní instrumentální/benefaktivní*. Navzdory očekávání však platí, že lokativ, instrumentál ani benefaktiv nejsou pády. Neprojevují se tedy na substantivu, ale přímo na slovese. Pokud bychom v indoevropském jazyce vyjádřili skutečnost aplikací aktivního rodu na sloveso a lokativu na substantivum, v *tsou* stejnou skutečnost vyjádříme použitím lokativního rodu na sloveso, substantivu bude přidělen pád nominativ. Agentivní konstrukce použijeme pro zdůraznění činitele, pasivní pro zdůraznění pacientu, lokativní pro zdůraznění příjemce, lokace či účelu. Instrumentál vzniká ve spojení s neživotným komplementem a slouží k vyjádření nástroje, benefaktiv s živým komplementem a slouží pro vyjádření příjemce akce. Agentivní tvar je morfologicky

bezpříznakový, pasivní se tvoří sufixem *-a*, lokativ sufixem *-i*, a benefaktiv/instrumentál sufixem *-(n)eni*:

- $mo_{AG-RE} t-m-eaph_{AG} to_{OBJ} oko ta_{OBJ} skay_{H} si_{NOM} ino$ – „Matka uložila dítě do kolébky.“
 - Agentivní konstrukce, důraz je na matku (*ino*, nominativ), dítě a kolébka jsou objekty.
- $i-si_{PA-RE-3SG-GEN} teaph-a_{PAS} ta_{OBJ} skay_{H} to_{OBJ} ino to_{NOM} oko$ – „Dítě bylo matkou uloženo do kolébky.“
 - Patientní pasivní konstrukce, důraz je kladen na dítě (*oko*, nominativ), kolébka a matka jsou objekty.
- $i-si_{PA-RE-3SG-GEN} teaph-i_{LOC} to_{OBJ} oko ta_{OBJ} ino ta_{NOM} skay_{H}$ – „Do kolébky bylo matkou uloženo dítě.“
 - Patientní lokativní konstrukce, důraz je kladen na kolébku (*skay_H*, nominativ), matka a dítě jsou objekty.
- $i-si_{PA-RE-3SG-GEN} teaph-neni_{BEN} to_{OBJ} tac_{HM} to_{OBJ} ino 'e_{NOM} oko$ – „Matka dala dítěti (do kolébky) banány.“
 - Patientní benefaktivní konstrukce, důraz je kladen na dítě (*oko*, nominativ) jakožto příjemce akce, banány a matka jsou objekty.

4.7. Negace

Vyjádřit negaci lze čtyřmi způsoby. Nejjednodušší a nejčastější způsob je pomocí morfému *o'a* přidaným před pomocné sloveso:

- $o'a_{NEG} tena_{AG-IRR} eon_{AG} to_{OBJ} pnguu 'o_{NOM} mo'o$ – „Mo'o nebude v Pnguu.“
 - *Eon* je existenční sloveso vyjadřující nacházení se subjektu určeného nominativem na místě vyjádřeném objektem.

Dosud nebyla řeč o existenčním slovese *pan*, které vyjadřuje existenci, lze jej též použít pro vlastnictví. Toto sloveso má svůj vlastní záporný tvar *uk'a*:

- $pan_{EXIST} to_{OBJ} oko-'u_{1SG-GEN}$ – „Mám dítě.“ (dosl. „Mé dítě existuje.“)
 - Na pronominálním sufixu připojeném k „dítěti“ (*oko*) lze vidět použití genitivu pro přivlastnění.

- uk'a_{NEG-EXIST} ci_{REL} oko-'u_{1SG-GEN} – „Nemám dítě.“ (dosl. „Neexistuje dítě, které je moje.“)

Záporný rozkaz se tvoří prefixem 'o- v agentivních konstrukcích, sufixem -av'a v konstrukcích patientních:

- 'o-te_{NEG-AG-IRR} mimo_{AG} – „Nepij.“
- te-av'a_{NEG-PA-IRR} ima_{PAS} 'e_{NOM} emi – „To víno nepij.“

Poslední druh záporu je tzv. *deontický zápor*. Používá se k vyjádření vůle, přání, přesvědčení o tom, co by mělo být. Tvoří se prefixem o'- k pomocnému slovesu:

- o'-te-'o_{NEG-AG-IRR-1SG-NOM} mimo_{AG} ta_{OBJ} emi – „Nebudu pít víno.“

4.8. Pádové partikule

Pádové partikule byly využity téměř v každé příkladové větě a pozornějšímu čtenáři nemohlo uniknout, že i když reprezentovaly stejný pád, tak se často lišily. Následuje tabulka partikulí:

	pád	
	nominativ	objektiv
identifikovatelný objekt v blízkosti nebo dohledu mluvčího	'e	–
identifikovatelný objekt v blízkosti nebo dohledu komunikačního partnera	si	ta
viditelný objekt, avšak vzdálený od mluvčího i komunikačního partnera	ta	–
neviditelný objekt nebo vzdálený od mluvčího i komunikačního partnera nebo nové téma rozhovoru	'o	to
neidentifikovatelný objekt, obvykle výčty ze seznamu objektů	na	no, ne

Tabulka 5: Přehled a použití pádových partikulí

Z tabulky je zjevné, že kromě pádu závisí použití i na tom, kde se diskutovaný předmět nachází:

- mo_{AG-RE} bon_{AG} ta_{OBJ} ta_{CHM} e_{NOM} 'oko
- mo_{AG-RE} bon_{AG} ta_{OBJ} ta_{CHM} si_{NOM} 'oko
- mo_{AG-RE} bon_{AG} ta_{OBJ} ta_{CHM} ta_{NOM} 'oko
 - Všechny tři věty mají význam „Dítě jí banán.“ Z první věty však vyplývá, že dítě se nachází v blízkosti mluvčího. Dítě ve druhé větě se nachází naopak

v blízkosti komunikačního partnera a ve třetím případě se nachází daleko od obou, byť jej mají na dohled

Toto téma také úzce souvisí s problematiku deiktických zájmen, jak bylo nastíněno v podkapitole 4.4. Deiktická zájmena se vážou nutně s odpovídajícími partikulami podle vzdálenosti předmětu:

- 'e/*si/*ta/*'o oko eni – „toto dítě“
- si/*'e/*ta/*'o oko sico – „tamto dítě“ (v blízkosti)
- ta/*'e/*si/*'o oko ta'e – „tamto dítě“ (viditelné pro mluvčího i partnera, avšak v jisté vzdálenosti)
- 'o/*'e/*si/*ta oko ic'o – „to dítě“ (mimo dohled mluvčího i partnera)

4.9. Číslovky

Základní číslovky od 1 do 10 jsou vyjádřeny následujícími výrazy:

- 1: conɪ
- 2: yuso
- 3: tuyo
- 4: sɯptɯ
- 5: imo
- 6: nomɯ
- 7: pitu
- 8: voyu
- 9: sio
- 10: m-as-kɯ

Tvoření desítkových řádů probíhá pravidelně pomocí cirkumfixace morfémem m-...-hɯ. Poslední vokál podléhá změnám danými vokalickou harmonií popsanou v podkapitole 4.1. U číslovky 20 je na morfemátické hranici vidět disimilace popsaná v 4.2:

- 20: m-pus-**ku**
- 30: m-tuyu-**hu**
- 40: m-sɯptɯ-**hɯ**

- 50: m-eimo-hu
- 60: m-onmhu
- 70: m-puvtu-hu
- 80: m-voyvu-hu
- 90: m-sio-hu

5. Závěr

Ústředním tématem práce byla analýza austronéského jazyka *tsou*, kterou jsem se důsledně pokusil provést z dostupného materiálu. Tento materiál mi však přišel velice nepřehledný a náročný k porozumění (k tomu se domnívám, že v něm bylo několik chyb), proto jsem se nedržel jeho struktury a svou práci jsem organizačně zkoncipoval jiným způsobem. Gramatický systém jazyka *tsou* je však, jak se dá u archaického jazyka čekat, velice komplikovaný, má orientace byla ztížena i tím, že se jednalo o mé první setkání s neindoevropským archaickým jazykem. A přestože jsem po nějaké době práce s *tsou* získal pocit, že jazyku rozumím, mi pořád vyvstávají některé otázky, na něž jsem nebyl schopen dohledat odpověď. Doufám tedy, že jsem se kvůli některým chybějícím faktům nedopustil desinterpretace výkladu.

6. Použité zdroje

1. ADELAAR, Alexander; HIMMELMANN, Nikolaus P. (ed.) (2005). *The Austronesian Languages of Asia and Madagascar*. Routledge.
2. BAKEŠOVÁ, Ivana; FÜRST, Rudolf; HEŘMANOVÁ, Zdenka (2004). *Dějiny Taiwanu*. Nakladatelství Lidové Noviny.
3. DILLER, Anthony V. N.; EDMONSON, Jerold A.; LUO, Yongxian (ed.) (2008). *The Tai-Kadai Languages*. Routledge. Dostupné z WWW:
<http://books.google.com/books?id=4s_QNY_ORdoC&printsec=frontcover&dq=tai+kadai&hl=en&ei=q4q9TYKFO4SPswbV4IT1BQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCgQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false>.
4. JENNINGS, Ralph. Reuters [online]. 2008 [cit. 2011-05-01]. "Negritos" celebrated as early Taiwan settlers. Dostupné z WWW:
<<http://www.reuters.com/article/2008/11/17/us-taiwan-negritos-idUSTRE4AG16W20081117>>.
5. LEWIS, M. Paul (ed.), 2009. *Ethnologue: Languages of the World*, Sixteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International. Dostupné z WWW:
<http://www.ethnologue.com/show_country.asp?name=tw>.